

РАДЯНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ

УДК [355.15+355.442(477-25)]“1941”

© Олександр БІЛОУС

СТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ РАДЯНСЬКИХ ПАРТИЗАНСЬКИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Розглянуто діяльність радянських партизанських підрозділів на початковому етапі німецько-радянської війни. Висвітлено труднощі формування партизанських загонів та причини їхнього малоефективного спротиву окупантам, а також ставлення цивільного населення до партизанів у перші місяці протистояння. Реконструйовано історію двох найбільших і найдієвіших загонів, що діяли в указаний період.

Ключові слова: радянський партизанський рух, оборона Києва 1941 р., «Перемога або смерть», 1-й партизанський полк НКВС.

Перші радянські партизанські формування в Україні періоду німецько-радянської війни з'явилися під час оборони Києва в липні – вересні 1941 р. Саме тоді відповідно до директив про створення партизанських і диверсійних загонів та вказівок командування Південно-Західного фронту розпочали боротьбу партизанський загін Подільського району Києва, Київський міський партизанський загін «Перемога або смерть», 1-й Сталінський партизанський загін, партизанські полки НКВС та інші. Одночасно з цими формуваннями відбувається створення нерегулярних військових підрозділів у нижньому Подніпров'ї, у зоні дій Південного фронту.

Діяльність цих партизанських загонів і груп висвітлена чи не в усіх наукових виданнях радянської й пострадянської доби, присвячених трагедії Києва та іншим військовим катастрофам Червоної армії на території України в 1941 р. Але незважаючи на значний інтерес наукових розробок, до історії радянського партизанського руху у вказаний час історики зверталися хоча й доволі часто, однак здебільшого побіжно або дотично – у контексті бойових дій військ Південно-Західного та Південного фронтів, а також роботи 4-го Управління НКВС.

У радянських публіцистичних виданнях про функціонування партизанських формувань почали розповідати ще в серпні – вересні 1941 р. [6; 7; 12; 16].

Науковому аналізу їхню діяльність уперше було піддано у фундаментальному виданні «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр.», де, зокрема, вказувалося: «В обороні Києва брали також участь партизанські загони, сформовані з робітників Донбасу, Харкова, Полтави ... імені Леніна, «Перемога», «Перемога або смерть», Черкаський, Смілянський, два київські партизанські полки та інші» [20, 195 – 196]. Та висвітлюючи партизанські методи ведення війни під Києвом, авторський колектив лише побіжно згадував про партизанів інших теренів України, які діяли в перші дні нацистської навали.

На відміну від видань 1960-х рр., фактично не висвітлюється діяльність партизанів України в перші місяці німецько-радянської війни в дослідженнях 1980-х рр. І якщо автори «Штабу нескорених» такого завдання принаймні не ставили перед собою, то брак достатніх відомостей у виданні «Народна війна в тилу фашистських окупантів на Україні» викликає щонайменше подив [8; 9].

Досить чітко, незважаючи на заідеологізованість та надмірну героїзацію, розкрита діяльність радянських партизанів у липні – вересні 1941 р. у колективній монографії «Нескорена земля київська» [10].

Активізується питання про діяльність партизанських формувань у період 1941 р. і в сучасній історичній науці. Чи не першим у пострадянській історіографії вдався до висвітлення поставленої проблеми А.С. Чайковський, який на прикладах партизанських полків НКВС проілюстрував прорахунки влади у створенні партизанських та диверсійних загонів на початковому етапі війни [37]. У подальшому зазначене питання порушували А.В. Кентій, В.С. Лозицький, О.С. Гогун та інші дослідники [1; 2; 3; 5; 11; 19].

Доволі репрезентативною є джерельна база дослідження діяльності радянських партизанських формувань перших ста днів війни. Так, матеріали загального характеру, що розкривають бойовий шлях загонів, містяться у фондах центральних державних архівосховищ. Їх суттєво доповнюють фондіві колекції Національного музею історії України у Другій світовій війні, де зберігається понад 20 особистих комплексів бійців та командирів загонів на початковому етапі німецько-радянського протистояння.

Дотепер історики намагаються виявити елементи організації й боротьби партизанських загонів періоду літа – осені 1941 р., схожі з рухом Опору 1942 – 1944 рр., але майже жоден із них не вказує на це. Партизанські групи перших місяців війни, які склалися переважно з бійців підрозділів НКВС, радше нагадували розвідувальні групи, діяльність яких полягала у виконанні короткотермінових завдань на кшталт з'ясування слабких місць у наступальних порядках німецьких вояків чи точкова диверсійна діяльність, а також абсолютна залежність від тилкових комунікацій. Загонів, які б функціонували автономно, було зовсім мало.

Створення перших підрозділів «народних месників» у 1941 р. засвідчило «ефективність» діяльності органів НКВС у другій половині 1930-х рр., коли Київським військовим округом командував репресований у 1937 р. Й.Е. Якір.

Тоді вздовж західного кордону була створена підпільно-диверсійна мережа на випадок агресії. Та коли радянська військова доктрина офіційно трансформувалася в наступальну, всі напрацювання було згорнуто, матеріальну базу знищено та розпорошено, а людей, залучених до виконання програми, – репресовано. Як згадував відомий фахівець мінно-підривної справи полковник І.Г. Старинов, «були репресовані повністю всі партизани-підпільники-диверсанти» [17]. Чистку кадрів провели настільки глибоко, що частими стали випадки, коли ті, на кого покладалася організація та формування партизанських загонів і груп у другій половині 1941 р., мали доволі поверхове уявлення про поставлені перед ними завдання. Були й такі, які стикалися з подібним явищем ще в період громадянської війни й намагалися застосовувати правила ведення партизанської війни 20-річної давнини в реаліях нової війни.

Над створенням партизанських загонів в Україні у перші тижні й місяці німецько-радянської війни працювали представники трьох структур – НКВС, КП(б)У і РСЧА, у яких було власне бачення і розуміння поставлених цілей і завдань. А.С. Гогун та А.В. Кентій з цього приводу писали: «Упродовж першого року війни між партійними, армійськими структурами й органами держбезпеки йшла постійна міжвідомча боротьба за контроль над керівництвом партизанським рухом, що супроводжувалася гострою взаємною критикою різних відомств» [15, 13]. А це також негативно позначалося на всіх векторах партизанської діяльності.

Республіканські й обласні управління НКВС у питанні створення розгалуженої партизанської мережі відводили собі провідну роль, не маючи при цьому відповідного досвіду та здібностей. Ще більша некомпетентність керівництва проявлялася на місцях. Траплялися випадки, що начальники місцевих рівнів НКВС навіть не знали, що вони створюють і кого організують. Так, начальник Глобинського РВ НКВС у Полтавській обл. молодший лейтенант держбезпеки Єфимов, звітуючи про виконану роботу, називає новосформовані партизанські загани «групами колгоспників». Слідом за ним такою термінологією послуговується і його колега молодший лейтенант держбезпеки Криворотов із Чутівського РВ НКВС Полтавської обл. [26, 22; 27, 10 – 11]. Така одноставність представників Наркомату внутрішніх справ у використанні термінології наводить на думку, що це не вони стали ініціаторами вживання словосполучення «групи колгоспників».

Подекуди, як от у Карлівському р-ні на Полтавщині, організатори партизанських загонів стверджували, що найкраще допоможе знищити ворога сліпа відданість радянській владі. Автори такої ідеї сформували партизанський загін, який переважно складався «з членів ВКП(б) та колишніх Червоних партизанів, відданих Радянській владі» [29, 1]. При цьому вони обійшли увагою такі винятково важливі питання, як зброя і фахова підготовка кадрів: «Озброєння партизани не мають, сподіваємося їх озброїти за рахунок Карлівського винищувального батальйону, де зберігається: гвинтівок польських – 60 од., кулеметів польських ручних – 3 од., 40 тис. штук патронів, бомб – 10 штук і 6 ручних

гранат» [29, 1]. Така необдуманна позиція керівництва спровокувала конфлікт між партизанським загonom і винищувальним батальйоном, які відтепер претендували на один і той же арсенал зброї.

Пропозиція Карлівського РВ НКВС щодо такого способу озброєння на самому початку була позбавлена сенсу, оскільки винищувальні батальйони і самі відчували гострий брак озброєння. Ще у серпні 1941 р. після перевірки створення винищувальних батальйонів на території Лівобережної України НКВС УРСР звернувся до начальників обласних відділень з тим, що «...належного успіху перетворення винищувальних батальйонів у грізну зброю винищення ворога і підготовки їх до заподіяння ударів супротивнику не досягнуто. Потрібно якнайшвидше усунути недоліки і перетворити батальйони на бойові одиниці, які зможуть знищувати ворога на підступах до районів і в тилу в нього методами партизанської війни» [33, 43 – 45].

Такою, як на Полтавщині, була кадрова політика й на території інших областей України, зокрема на Сумщині. Так, після однієї з інспекцій 31 серпня 1941 р. партизанському загону під командуванням Бондаренка, що діяв на території Червоного району, було вказано на такий недолік: «Загін складається винятково із членів ВКП(б), безпартійних не приймали. Було майже 10 випадків, коли безпартійні товариші просилися до загону, але їм відмовляв перший секретар РК ВКП(б)» [28, 2 – 5].

Як бачимо, на початковому етапі німецько-радянської війни партизанські загони відчували доволі жорстку конкуренцію винищувальних батальйонів, які створювалися залежно від воєнної обстановки та формувалися в стислі строки.

У липні – серпні 1941 р. лише на Сумщині й Чернігівщині було створено 74 батальйони і 340 окремих загонів [38, 19; 18, 8]. До їхніх обов'язків входили: охорона важливих об'єктів, мостів, доріг, боротьба з диверсантами та шпигунами, допомога військовим частинам у проведенні бойових операцій. Але вже у вересні 1941 р. заступник начальника УНКВС Сумської обл. доповідав заступникові народного комісара внутрішніх справ УРСР полковнику Т.А. Строкачу про масове дезертирство й перехід бійців винищувальних батальйонів при наближенні фронту до партизанів та до складу діючої армії. При цьому він вказував: «...Вживаємо заходів щодо поповнення винищувальних батальйонів за рахунок непризовного контингенту, але це не ефективно, через те що старі й підлітки, які вступають до загонів, не мають військової підготовки» [34, 126]. У свою чергу Т.А. Строкач, звітуючи перед начальником штабу винищувальних батальйонів НКВС СРСР генерал-майором Г.А. Петровим, звертає увагу на бездіяльність частини винищувальних батальйонів у зв'язку з їхньою непідготовленістю до ведення бойових дій, евакуацію значної частини підрозділів, їхній перехід на партизанські рейки війни [5, 34].

Створення винищувальних батальйонів не стало таємницею для Вермахту. Із донесення розвідувального відділу командуванню фронтового оперативного тилу «Південь»: «Наприкінці липня 1941 р. противник всюди створив

військові частини, завданням яких є насамперед охорона важливих військових об'єктів, контроль за пересуванням населення, боротьба з десантниками-парашутистами, саботажниками та шпигунами. За зведеннями, отриманими від офіцера, взятого в полон сусідньою армією, було видано наказ про залишення військовослужбовців винищувальних батальйонів у населених пунктах та їх околицях для того, щоб вони після захоплення німцями цієї території продовжували діяти як бандити» [21, 257].

У період створення перших партизанських загонів і груп першочерговим завданням для себе влада визначила не військове забезпечення партизанів, а продовольче (зброю партизани, як справжні радянські патріоти, повинні були здобути в бою). Утім, навіть забезпечити партизанів продовольчими базами на належному рівні райвідділи НКВС могли не завжди. 24 вересня 1941 р. заступник наркома внутрішніх справ УРСР майор держбезпеки М.Т. Ратушний, звітуючи про створення та діяльність винищувальних батальйонів і партизанських загонів у прифронтовій зоні, знову звертає увагу на слабку підготовку батальйонів до переходу на партизанські методи дій, на випадок відходу радянських частин, та на незадовільну підготовку відповідних баз – озброєння, боеприпасів, харчування й обмундирування для партизанських груп [33, 74 – 76]. А за кілька днів заступник наркома внутрішніх справ УРСР майор держбезпеки С.Р. Савченко (фактично виконував обов'язки наркома, оскільки очільник наркомату В.Т. Сергієнко з середини вересня 1941 р. і до січня 1942 р. перебував в оточенні й ворожому тилу), звертаючись до начальників УНКВС областей УРСР, зосередив їхню увагу на «відсутності зв'язку з залишеними в тилу диверсійними групами» [33, 82].

Інколи доходило до того, що районні відділи НКВС турбувалися про те, щоб для потреб «народних месників» ... «була закладена горілка чи спирт», бо цього «надзвичайно необхідного» продукту у ворожому тилу «на сьогоднішній день не було в районі» [26, 21].

Окрім центральних органів влади та НКВС, створення партизанських підрозділів покладалося і на місцеві владні структури. Так, у донесенні голови виконкому Менської районної ради депутатів трудящих голові Чернігівської обласної ради депутатів трудящих підбивалися підсумки роботи зі створення загонів самозахисту станом на 16 липня 1941 р.: «Нами організовано груп у районі – 28 із загальним охопленням населення – 2 128, у тому числі жінок 1 299 і чоловіків 829» [4, 49]. При цьому вказувалося на низку проблем організаційного характеру: «...До занять більшість груп ще не приступила, оскільки більшість із них перебуває ще в організаційному стані, у зв'язку із закликом до мобілізації в РСЧА відчуваємо труднощі в підборі кадрів керівників груп самозахисту» [4, 49].

Характерною особливістю діяльності партизанів у серпні – вересні 1941 р. стало їхнє небажання, часом масове, переходити у ворожий тил, на відміну від «народних месників» інших періодів німецько-радянської війни. Одним зі свідчень низького бойового та патріотичного духу партизанів 1941 р. стало донесення В.Є. Альошина, М.Є. Мерзлікіна та К.В. Романова про бойову діяльність

загону під командуванням Загорулька, створеного в Києві у серпні 1941 р. (2 вересня 1941 р. загін відбув у Чернігівську обл. для подальшого переходу в тил противника). За період передислокації загону «зникла група бійців, що пересувалася окремим авто» [35, 1 – 13].

Іншим таким прикладом слугує винятково короткий бойовий шлях партизанського загону під командуванням Свиридова. У ніч проти 31 серпня 1941 р. в районі с. Мощун¹ військова розвідка і два взводи піхотинців 393-го гірськострілецького полку 28-ї гірськострілецької дивізії 37-ї армії Південно-Західного фронту переправили загін через р. Ірпінь, що слугувала в цей час лінією фронту. Після того як супровід повернувся, загін не став просуватися вперед, а зупинився в одному з перелісків і вже наступної ночі перебував у розташуванні частин Червоної армії. 3 вересня 1941 р. у рапорті полковникові Т.А. Строкачу лейтенант держбезпеки Поліщук (в. о. начальника 1-го сектору 4-го Управління НКВС УРСР) зазначив, що «зведений партизанський загін під командуванням Свиридова, перекинутий мною в тил противника в ніч з 30 на 31 серпня в районі села Мощун, повернувся назад 1 вересня» [323, 1 – 2].

Причини такого швидкого повернення цілком зрозумілі. Ще напередодні виходу в рейд 35 осіб під різними приводами відмовлялися йти в тил противника, а одразу після виходу повернулося 4 бійці; трое з них категорично відмовилися йти в тил противника, а один запевняв усіх, що відстав від основної групи і заблудився.

Дещо раніше, а саме 21 серпня 1941 р., згідно з наказом І.Х. Баграмяна, заступника начальника штабу Південно-Західного фронту, була зроблена спроба перекинути в тил противника в зоні дії військ 27-го стрілецького корпусу Південно-Західного фронту партизанський загін під командуванням капітана Кулика. Загін складався з 5 самостійних груп загальною чисельністю 97 бійців, після відходу частин Червоної армії він мав розгорнути діяльність у районі Бородянки. Орієнтовно на початку вересня 1941 р. М.М. Закурдаєв, командир 5-ї бойової групи загону, в своєму рапорті вказував: «...21 серпня 1941 р. прибули на місце розташування в с. Мирча. 23 серпня 1941 р. із групи № 4 втекли два бійці, які були родом із Західної України. У подальшому нас оточили і почали сильно обстрілювати. Інші чотири групи розбіглися, а мій загін залишився в оточенні. Побачивши, як тікає командир зі своїм штабом, ми прийняли їх до себе в групу і відступили в напрямку Києва» [31, 20].

У ніч проти 3 вересня на цій же ділянці фронту у ворожий тил було перекинуто зведений партизанський загін № 5 під командуванням Горпинченка, який «як під час переправи, так і наступного подальшого просування на глибину 3-х км ворога не виявив» [32, 3 – 4]. У рапорті Поліщука на ім'я Т.А. Строкача з приводу виходу в тил противника указанного партизанського загону зазначалося: «Перед переправою я провів нараду з бійцями загону. Настрій в усіх добрий, командний склад підібраний вдало» [30, 35]. Але вже 4 вересня командир загону повернувся

¹ Нині Києво-Святошинського району Київської області.

до Києва і відзвітував тому ж таки Т.А. Строкачу: «...Визначений пункт переправи через фронтову лінію не може використовуватися в результаті відомостей розвідки загону про зосередження військ противника в районі наміченої переправи» [30, 35].

Загалом 5-й зведений партизанський загін під командуванням Горпинченка мав на меті здійснити глибокий рейд у район Жмеринського залізничного вузла з розгортанням подальшої диверсійної роботи. Але після невдалої спроби перейти лінію фронту загін узагалі «розсіявся» в круговерті подій. Згадали про нього лише в лютому наступного року, коли заступник начальника 4-го відділу НКВС УРСР майор Решетов звернувся до заступника начальника УНКВС Харківської обл. (загін був сформований УНКВС Харківської обл.) капітана держбезпеки Тихонова з таким запитом: «Прошу повідомити, що Вам відомо про долю вказаного загону, чи мали Ви з ним зв'язок» [30, 41]. У результаті отримав відповідь: «Про діяльність загону Горпинченка дивись спецповідомлення Харківського УНКВС № 0927 від 11 лютого 1942 р., де указано, що «Горпинченко усунутий, на його місце призначений Кононенко» [30, 42]. Про діяльність командира до усунення та його загону нам нічого невідомо.

Із донесень на ім'я Т.А. Строкача або розпоряджень, підписаних ним, стає зрозуміло, що в зоні дії Південно-Західного фронту було сформовано кілька зведених партизанських загонів, перед якими стояло завдання дестабілізації ситуації в районі великих і середніх промислових та транспортних вузлів. Так, завдання, ідентичні зі зведеним загonom № 5, отримав загін № 6 під командуванням Базанова. Різнилися вони лише місцем призначення, а саме Козятинським залізничним вузлом та залізничними ділянками: Козятин – Вінниця та Козятин – Христинівка [25, 56 – 58].

Незважаючи на вкрай незадовільну підготовку партизанських кадрів, усе ж потрібно зазначити, що подекуди різним гілкам влади вдавалося створити доволі боєздатні партизанські бойові одиниці. Більшість з них відзначилася в зоні Київської оборонної операції, а також у зоні території Нижнього Подніпров'я. Насамперед ідеться про Київський міський партизанський загін «Перемога або смерть» та 1-й партизанський полк НКВС під командуванням капітана О.К. Чехова.

Акцентуючи увагу на діяльності 1-го партизанського полку НКВС, зазначимо той факт, що його бойова діяльність фактично обмежилася одним місяцем та кількома відносно вдалими акціями. У подальшому – це шлях поодиноких підрозділів та окремих бійців у намаганні перейти лінію фронту.

Формування та структурне оформлення полку завершилося впродовж 18 – 24 липня 1941 р. [5, 35]. Складалася ця військова одиниця з 10 батальйонів: 1-й батальйон – командир тов. Канський, 2 батальйон – командир капітан Кулик, 3-й батальйон – командир капітан Костін, 4-й батальйон – командир капітан Антипов, 5-й батальйон – командир ст. лейтенант Акименко, 6-й батальйон – командир лейтенант Родін, 7-й батальйон – командир капітан Шпак, 8-й батальйон – командир мол. лейтенант Ківа, 9-й батальйон – командир

ст. лейтенант Гребяніков, 10-й батальйон – командир тов. Мостовий [36, 18 – 21]. Кожний батальйон разом налічував 100 бійців і командирів, лише у складі 4-го батальйону – 96 осіб особового складу. У ході підготовки бійці пройшли 3 – 5-денну навчальну програму, яка містила практичні стрільби, знайомство зі зброєю інших країн, тактику та методи партизанської війни, орієнтування на місцевості, основи топографії, підривної справу [36, 37 – 42].

За задумом командування Південно-Західного фронту батальйони повинні були оточити лінію фронту (західну його частину) з ворожого тилу на глибині 100 – 200 км, але насправді практично всі вони були розміщені в умовному чотирикутнику Новоград-Волинський – Старокостянтинів – Калинівка – Коростишів (на південному секторі оборони Києва схожі бойові завдання поклалися на 2-й партизанський полк НКВС). Кожний батальйон мав діяти окремо із загальним підпорядкуванням полковому штабові (на кшталт майбутніх партизанських з'єднань). На озброєнні полку були гвинтівки й ручні кулемети (щодо їхньої кількості немає відомостей), гранати, пляшки з запалювальною сумішшю [36, 56].

Наявність партизанів у житомирських лісах змусила німецьке командування зосередити, незважаючи на відносну близькість фронту й велику концентрацію військ, додаткові бойові одиниці. Зокрема, у Городниці², Ємільчиному³ та в інших містах регіону було розквартировано по одному мотопіхотному полку саме для ліквідації партизанів. У великих населених пунктах збільшено гарнізони поліції.

Із самого початку партизанського життя полку під управлінням штабу перебували 3, 6, 8, 9, 10 та 7-й батальйони, причому особовий склад останнього виконував роль зв'язкових з іншими бойовими одиницями; 1-й батальйон розбив противник, 2, 4 та 5-й – відкликали до Києва.

1-й батальйон, виконуючи завдання штабу, 6 серпня 1941 р. досяг с. Осівці⁴ і на його околиці розмістився на відпочинок. Невдовзі партизанів оточили близько 50 ворожих автоматників, які відкрили хаотичний обстріл, у результаті чого бойову одиницю було розбито. Один із партизанів, на прізвище Левковець, який зумів повернутися до Києва, зазначав: «Зі 100 бійців живими залишилися тільки двоє: він і партизан Крицький, німці втратили 20 солдатів убитими та пораненими» [23, 40 – 41]. Далі він так пояснив причини розгрому: «Невигідне з тактичного погляду розміщення на відпочинок, відсутність належної розвідки, погана організація охорони, а також можлива зрада двох партизанів, які перед боєм дезертирували з батальйону» [23, 40 – 41].

2, 4 та 5-й батальйони після переходу через лінію фронту рухалися однією колоною, що призвело до мінометної та кулеметної атаки з боку ворога та подальшого оточення. 2-й батальйон, зумівши перегрупуватися та вийти з оточення без втрат, не вступив у тривалу перестрілку; з мінімальними втратами вислизнули й бійці 5-го батальйону. Найбільше постраждав 4-й батальйон: із 96 бійців особового складу до Києва змогли повернутися лише 32 [36, 60].

² Нині Новоград-Волинського району Житомирської області.

³ Нині адміністративний центр Ємільчинського району Житомирської області.

⁴ Нині Брусилівського району Житомирської області.

Потрібно зауважити, що командир 4-го батальйону капітан Антипов у рапорті полковникові Т.А. Строкачу уточнив людські та матеріальні втрати ввіреного підрозділу. На 5 серпня 1941 р. до Києва справді повернулися тільки 32 бійці, інші були у розпорядженні військових частин 5-ї армії Південно-Західного фронту. Після переходу лінії фронту батальйон узяв участь в оборонних боях у складі 5-ї армії й мав повернутися до міста найближчим часом. Варто зауважити, що матеріальні втрати справді були значними: «3 ручних кулемети, 4 гвинтівки, вистріляно близько 16 000 набоїв та близько 100 ручних гранат» [36, 85].

У перші дні діяльності батальйонів полку мали місце розгубленість та слабке орієнтування на місцевості; неабиякою проблемою став низький рівень кваліфікації командного складу, який позначився недостатньою активністю та низькою ефективністю. Наприклад, 10-й батальйон зумів вийти з оточення, але, не відірвавшись від ворога й не заплутавши слідів, швидким маршем рушив до командного пункту полку, чим наразив інших на небезпеку.

За перший місяць діяльності (25 липня – 20 серпня 1941 р.) полк, згідно з повідомленням його командування, знищив понад 250 офіцерів та солдатів ворога, а також близько 100 шпигунів, диверсантів, дезертирів, представників окупаційної влади, захопив у полон та передав частинам Червоної армії 16 ворожих вояків [36, 38]. У звіті «Про склад та бойову діяльність» О.К. Чехов також указує на велику кількість поранених німецьких вояків, яких вони не змогли поразити через їхній швидкий відступ (найімовірніше, це була приписка для примноження своїх заслуг у ворожому тилу) [36, 37 – 42].

Уже наприкінці серпня 1941 р. стало зрозуміло, що кампанія з використання партизанських полків зазнала цілковитого краху. Першим про це обмовився сам командир, зазначаючи чи не головні причини невдач «малої війни» 1942 – 1944 рр.: «Дії партизанських формувань у тилу противника неможливі через погане знання місцевості, місць укріплень, труднощі в організації харчування, відсутність належного зв'язку з населенням і майже неможливе забезпечення централізованого керівництва з боку штабу діями усіх підрозділів, розкиданих на великій території» [36, 40]. У перші дні вересня стурбованість з цього приводу висловив і заступник начальника 4-го відділу НКВС УРСР підполковник Любит. Доповідаючи полковникові Т.А. Строкачу про стан справ у 6-му батальйоні, констатував: «На сьогодні він розпався і фактично не існує. Від батальйону залишилося лише 25 бійців... Завдання просунути в тил противника в район Хмільника Вінницької області не виконане... Станом на 31.08.1941 р. на озброєнні особового складу залишилося 6 гвинтівок (273 набої), 20 гранат, 11 револьверів (342 набої), 1 кулемет (80 набоїв)» [36, 143 – 144].

Раніше схожа доля спіткала 10-й батальйон, який фактично розпався після першої сутички з ворогом: «Під час бою поблизу Городниці (Новоград-Волинський район Житомирщини) було вбито командира батальйонув. Мостового... Після бою в розташування батальйону не повернувся нач. штабу та 7 чи 8 бійців...» [36, 182 – 183].

Втративши значну частину особового складу (вбиті, відкликані, дезертири), командування полку не вирішувало нагальні проблеми, а пропонувало Південно-Західному фронту з'ясувати інші питання, зокрема ті, що стосувалися матеріального забезпечення: «Необхідна завчасна доставка як концентратів і консервованих продуктів – недоторканного запасу з розрахунку 15 – 20 днів на людину, так і предметів зимового речового забезпечення» [36, 41].

Більшість бійців 1-го партизанського полку НКВС не чекали високих директив та матеріального забезпечення з-за лінії фронту або вказівок командування полку, а намагалися врятуватися самотужки, залежно від обставин. Після краху 10-го батальйону всі, хто залишився живим, самостійно вирішували проблему переходу лінії фронту: «Я, червоноармієць Бакитько, і Наумов, із 10-го батальйону, пішли 18 серпня 1941 р. Штаб батальйону в цей час повинен був розташовуватися у с. Середня Рудня⁵» [36, 183].

Цікавою сторінкою історії 1-го партизанського полку НКВС стали взаємини з місцевим населенням та налагодження зв'язків із тамтешніми партизанськими загонами. Мешканці сіл і міст, у яких ще не загоїлися рани від трагічних подій 30-х років ХХ ст., не поспішали допомагати представникам колишньої влади. Зважаючи на те, що окупаційна влада на початковому етапі війни заgravала з місцевим населенням, найбільше, на що могли сподіватися партизани, так це на своєрідний нейтралітет, однак найчастіше відчували протидію.

Такою ж відомою, як і у 1-го партизанського полку НКВС, і не менш трагічною стала історія Київського міського партизанського загону «Перемога або смерть» під командуванням С.П. Осечкіна. Ідея створення загону вперше пролунала на міських партійних зборах, що відбулися 7 липня 1941 р. Як відомо, напередодні було оприлюднено текст звернення Президії Верховної Ради УРСР, РНК УРСР та ЦК КП(б)У до українського народу, у якому з посиланням на традиції українських партизанів містився заклик «створювати кінні та піші партизанські загони, диверсійні групи для боротьби з частинами армії противника, зриву всіх заходів окупантів» [14, 67 – 69].

10 липня о 10-й годині ранку в приміщенні міської ради розпочалося зібрання активу Київського обкому та міськкому КП(б)У, на якому й було затверджено рішення про створення загону «Перемога або смерть». Кураторство покладалося на І.М. Попова – заступника голови виконкому Київської міської ради, начальника МППО, В.С. Поліщука – заступника голови виконкому міської ради, В.І. Аладіна – завідувача організаційно-інструкторського відділу Київського міськкому КП(б)У. Командиром загону призначили С.П. Осечкіна [13, 36].

Запис добровольців розпочався того самого дня, 10 липня 1941 р., у приміщенні міськради, а також на Новотверській, 14 (нині П. Лумумби) та в районі Володимирської гірки [13, 36].

На момент виходу з Києва загін «Перемога або смерть» налічував 150 бійців, озброєних гвинтівками, ручними гранатами, кулеметами «Максим». «Народні месники» мали мінно-підіривні засоби, засоби телефонного зв'язку; крім цього,

⁵ Нині Овруцького району Житомирської області.

у різних районах Київської обл. були створені партизанські бази із продовольством, військовим спорядженням та зброєю [22, 29].

Спочатку структура загону нагадувала стрілецьку роту: командування загону, три стрілецькі взводи, кулеметний взвод, взвод розвідки й зв'язку, медико-санітарне відділення. Проте досвід перших боїв із противником, що велися спільно з загонами народного ополчення в передмісті Києва, переконав С.П. Осечкіна та його командирів провести переформування складу загону. Починаючи з серпня 1941 р., до кожного з трьох взводів було додано окремі ланки з розформованих взводів кулеметників, розвідки й зв'язку, деякі зміни торкнулися й медико-санітарного відділення. У результаті було сформовано три бойові групи, які могли вільно маневрувати, оперативно завдавати ударів по ворогу одночасно в кількох місцях. Крім того, у кожній із подібних бойових груп були організовані окремі оперативні підрозділи. Про це, зокрема, згадував і Я.П. Сольський (один із бійців загону): «Бойові завдання виконувалися не завжди повним складом загону. Для виконання одних завдань направлявся командир групи з 5 – 6 бійцями, інших – 10 – 15, третіх – 40 – 50, а для виконання особливо важливих – увесь склад загону, включаючи командира й комісара» [13, 58].

Можна припустити, що наприкінці липня – на початку серпня, коли загін був передислокований у Димерський р-н Київської обл., його діями активно опікувалися в оперативному відділі штабу Південно-Західного фронту.

Уперше партизани загону відзначилися в бою, що відбувся 7 серпня 1941 р. в районі с. Савенки⁶. Тоді вони розгромили ворожий кінний обоз, який рухався в бік с. Гаврилівки⁷, убили 17 вояків противника, захопили 4 підводи з набоями та бойовим спорядженням [10, 133; 22, 32]. Після першого успіху на командування загону було покладено завдання розпочати диверсійну діяльність на автошляхах Чорнобиль – Київ, Чорнобиль – Остер – Чернігів для перешкоджання руху ворожих військ.

Бойовий досвід нагромаджувався поступово, але досить успішно. Так, 17 серпня 3-тя бойова група під командуванням Т.К. Коваленка, здійснюючи розвідку поблизу с. Мироцьке⁸, наштовхнулася на німецьких парашутистів. Двох ворожих солдатів було убито, п'ятьох узято в полон [10, 133].

22 серпня 1941 р. неподалік від с-ща Немішаєве та Кичеевих дач⁹ відбувся черговий бій між партизанами і німецькою військовою частиною, проте сили були нерівні. Від прямого мінометного вогню загинули командир 1-ї бойової групи О.П. Тищенко та кулеметниця Г. Зуєва. Я.П. Сольський згадував: «Бій тягнувся з обіду до пізнього вечора. І це нас, до речі, і врятувало. Темрява і пожежа якогось сараю на краю села. Це дало можливість відступити. Ми навіть зупинились у якомусь селі, щоб перепочити, але німці не дали можливості нам це робити. Вони переслідували нас дуже довго» [13, 18 – 20].

⁶ Нині Вишгородського району Київської області.

⁷ Нині Вишгородського району Київської області.

⁸ Нині Києво-Святошинського району Київської області.

⁹ Нині смт Ворзель Київської області.

Цікавим видається той факт, що у центральній республіканській і київській пресі саме цей бій партизанського загону «Перемога або смерть» став підставою для сюжету чергової пропагандистської байки. Згідно з нею ворог зазнав великих втрат – 300 убитих солдатів і офіцерів (поранені не враховувалися), а також 2 спалених німецьких панцерники, а ще – «німецький кавалерійський загін у 700 шабель, який відступив» [16].

Уже наступного дня, 23 серпня 1941 р., партизани здійснили напад на німецький кавалерійський роз'їзд. Під час бою було вбито 15 німецьких солдатів [20, 33]. Того самого дня 1-ша та 2-га бойові групи здійснили зухвалий напад на ворожий підрозділ, що рухався дорогою неподалік від с. Блиставиця¹⁰, у результаті 19 гітлерівців було вбито, а 3 узяті в полон [22, 33].

Останні бої негативно позначилися на боєздатності партизанського загону «Перемога або смерть», адже противник зробив кілька спроб оточення й ліквідації партизанів, тому останні змушені були маневрувати, ухиляючись від відкритих зіткнень з ворогом.

Зі спогадів Я.П. Сольського: «Протягом дня ми подолали понад 50 км у спеку та при повному обмундируванні. При цьому, якщо мати на увазі, що в загоні були літні люди, жінки та дівчата, то такі марш-переходи були неймовірно важкими» [13, 59].

Намагаючись відірватися від переслідування, у ніч проти 27 серпня 1941 р. загін форсував Дніпро в районі с. Козаровичі¹¹ і вийшов на лівобережну частину Вищедубечанського району.

Тут потрібно зазначити, що партизани загону «Перемога або смерть» застосували тактику дрібних армійських диверсійних груп (як і представники інших загонів початкової фази протистояння). Перейшовши лінію фронту, вони перебували на окупованій території не більш ніж кілька днів, а після здійснення вдалих акцій поверталися на доозброєння. Далі партизани загону передавали поранених у шпиталі й запасалися харчами. Так, 27 серпня після чергового доозброєння партизани здійснили напад на ворожий гарнізон у с. Виповзів¹², а наступного дня розгромили підрозділ противника, який відпочивав у переліску неподалік від с. Жукин¹³.

Як зазначено в монографії «Нескорена земля Київська», під час взаємодії партизанів із регулярною армією, яка тривала до 10 вересня 1941 р., «партизани провели близько 20 бойових операцій, унаслідок яких ворогові було завдано відчутних втрат» [10, 134]. Автори цього наукового дослідження наводять дані про втрати живої сили противника та його матеріальної частини за цей період, однак, на нашу думку, вони не завжди відповідають реальним фактам і тому не заслуговують на увагу.

Кінець серпня – початок вересня 1941 р. – найскладніший і найдраматичніший період, пов'язаний з обороною столиці України. На партизанський загін

¹⁰ Нині Бородянського району Київської області.

¹¹ Нині Вишгородського району Київської області.

¹² Нині Козелецького району Чернігівської області.

¹³ Нині Вишгородського району Київської області.

«Перемога або смерть» саме тоді було покладено відповідальність за виведення окремих радянських військових підрозділів із ворожого оточення. І у звіті «Про бойову діяльність партизанського загону «Перемога або смерть» та в історичній фаховій літературі серед операцій, спрямованих на виведення радянських бойових одиниць із ворожого оточення, особливо виокремлюють ту, що була здійснена 10 вересня 1941 р. у районі с. Ошитки¹⁴. Тоді в результаті розгрому ворожого гарнізону було виведено з оточення батальйон 102-го стрілецького полку 41-ї стрілецької дивізії 6-го стрілецького корпусу 26-ї армії (деякі дослідники бойового шляху партизанського загону «Перемога або смерть» помилково вказують на 101-й стрілецький полк, однак військовий підрозділ під таким номером в обороні Києва участі не брав [13, 62; 10, 134]).

Надзвичайно важкі бої чекали на загін уже на завершальному етапі Київської оборонної операції, унаслідок яких 23 вересня 1941 р. неподалік від Барішівки загін розділювався на дві групи: перша, рухаючись у напрямі с. Селичівка¹⁵, вступила в бій із противником, проте після тривалого мінометного обстрілу 12 бійців, які залишилися живими, змушені були відійти в бік с. Борщева¹⁶, а друга, об'єднавшись напередодні з групою оточенців, провела успішний бій у Березані. Наступного дня, 24 вересня 1941 р., війська противника були цілковито витіснені з міста в напрямі Яготина. Відхід гітлерівців був надто поспішним, бо на місцевій залізничній станції окупанти залишили ешелон із полоненими радянськими бійцями.

Загалом у ці вересневі дні кількість партизанів у загоні зросла більш ніж утричі. До нього увійшли військовополонені, а також військовослужбовці й моряки Дніпровської військової флотилії. Імовірно, командування загону сподівалося, що такою величезною силою (майже 600 бійців) буде легше прокладати шлях на схід, однак вирватися з ворожого кільця партизанам так і не вдалося. «Народні месники», потрапивши в «мішок», не мали можливості перегрупуватися. Їхня перевірена тактика, що увінчувалася результативністю у взаємодії з регулярними армійськими частинами, виявилася вразливою у самостійній діяльності. Боротьба в глибокому тилу потребувала спеціальних знань та навичок, створення агентурної мережі, а також справжньої матеріальної бази, однак нічого цього не було навіть у планах партизанів.

Останній бій із противником відбувся в ніч проти 26 вересня 1941 р., коли загін передислокувався на х. Шевченка, що неподалік від Яготина. Противник вів наступ із трьох напрямів, а з четвертого «східного», там, де лежало болото «Супій» (північно-західна частина Яготина), було встановлено кулемети. У нерівному бою загинуло близько 400 бійців загону [10, 135]. Від розриву німецької ручної гранати поліг і командир загону С.П. Осечкін.

За час свого бойового шляху партизанський загін «Перемога або смерть» пройшов із боями із заходу на схід значну частину Київщини. Загалом із середини

¹⁴ Нині територія Вишгородського району Київської області (у 1962 р. село затоплено).

¹⁵ Нині Барішівського району Київської області.

¹⁶ Нині Бородянського району Київської області.

липня до кінця вересня 1941 р. особовий склад провів понад 30 боїв із противником, вивів із ворожого оточення 2 батальйони та провів 3 операції з прикриття відходу частин Червоної армії, відбив і звільнив понад 260 радянських військовополонених [22, 40].

У районі Запоріжжя і Дніпропетровська до партизанських лав вливалися окремі військові підрозділи Червоної армії, що відступали й потрапляли в оточення. Завданням цих партизанських груп було внесення дестабілізації в порядки німецьких, угорських та італійських частин, що діяли на дніпропетровському напрямі ворожого наступу: «Минулої ночі мали місце дії партизанів на вокзалі і привокзальних будівлях у Чортомлику» [21, 33]. Район Чортомлика і Дніпровських плавнів став чи не головною базою радянських партизанів у вказаному регіоні в серпні – жовтні 1941 р. Окрім колишніх військовослужбовців, тут перебував партизанський загін міст Марганця, Нікополя і Кривого Рогу, Лепетиського, Апостолівського, Харківського, Бериславського і Чкалівського районів. 16 вересня 1941 р. до Чортомлика прибув загін № 1080 на чолі з батальйонним комісаром М.П. Захаровим. Це не залишилося поза увагою німецької розвідки: «Узято в полон 7 солдатів і 45 партизанів. За зведеннями, отриманими від військовополонених, 500 – 600 партизанів під командуванням майора і 5 офіцерів перебувають у районі на південь від Грушевського Кута (Чортомлика)» [21, 22].

У донесеннях розвідвідділу командування групи фон Рока від 28 і 30 вересня, адресованих офіцеру зв'язку угорського механізованого корпусу Вермахту, зазначено: «...На ділянці угорського механізованого корпусу активізувалася діяльність партизанів. Минулої ночі з ними відбувся бій. Партизани, за розвідданими, входять до складу 52-го батальйону, який було розбито в районі Запоріжжя. Вони займаються підготовкою для переправи через Дніпро груп противника. У них є завдання знищувати комунікації в районі Запоріжжя – Нікополя та вербувати до своїх груп нових членів. Перед ділянкою бригади СС ще перебувають частини противника і загони партизанів, що формуються з військовослужбовців, які відстали від своїх частин» [21, 18 – 23].

З часом на островах було створено бази, у віддалених закутках Дніпровських плавнів організовано підпільні шпиталі. Окремі групи партизанів залишалися тут до кінця зими 1942 р.

Висвітлюючи протистояння сторін в перші місяці німецько-радянської війни, не можна обійти увагою й ставлення місцевого населення до партизанів. Добре пам'ятаючи часи Голодомору й репресій, люди не поспішали допомагати радянським нерегулярним збройним формуванням. Та, незважаючи на лояльні чи відверто ворожі настрої, КП(б)У не припиняла агітаційної роботи серед місцевого населення, мобілізуючи його на спротив окупантам, адже радянське керівництво мало намір організувати й скерувати селянство на забезпечення матеріальними ресурсами та харчуванням нашвидкуруч сформованих партизанських груп і загонів. На переконання влади, саме селянство, а не диверсанти

чи партизани повинні були стати головною рушійною силою в боротьбі з нацизмом на окупованих територіях. При цьому цілковито ігнорувався той факт, що цивільне населення України здебільшого не сприймало радянських партизанів як захисників від загарбників. Ставлення населення до зміни влади дуже влучно висловила (не пізніше травня 1942 р.) зв'язкова ЦК КП(б)У М.Г. Глушко: «Коли ми йшли вперше, то кругом відчувалося, що люди чогось вичікують, деякі навіть розраховували на те, що німці привезуть різні товари...» [24, 297 – 298].

Потрібно зауважити і те, що радянський партизанський рух на території України на самому початку німецько-радянської війни був надзвичайно строка-тим і з погляду мотивації та соціальних верств. До складу партизанських загонів і груп входили насамперед бійці, зараховані за вказівками партійних і комсомольських комітетів, та добровольці, які влилися в партизанський рух з патріотичних та ідейних переконань, а також червоноармійці – оточенці та втікачі з таборів для військовополонених.

Поразки Червоної армії в 1941 р., зокрема під Києвом, призвели до швидкої окупації більшої частини території України та майже цілковитого винищення партизанських формувань окупантами. Загони, створені насамперед з комуністичного, комсомольського та чиновницького активів, були розбиті ворогом уже в перші тижні війни або ж розпалися під впливом різних обставин. Уже на листопад – грудень 1941 р. партизани діяли лише в українсько-російсько-білоруському прикордонні Чернігівщини й Сумщини – регіонах, наповнених червоноармійцями-оточенцями, які пробивалися з Київського «котла».

Незважаючи на весь трагізм ситуації перших місяців війни, діяльність партизанських формувань початкового етапу німецько-радянського протистояння стала уроком для майбутніх загонів «народних месників», почасти дуже гірким для пересічного населення:

- позаяк через підпорядкування партизанських загонів різноманітним державним і партійним структурам вони виявилися практично не готовими до вирішення завдань, які перед ними ставилися, визначальним поштовхом у розвиткові партизанського руху стало створення УШПР та подальша централізація руху Опору;
- позитивним імпульсом для комуністичної системи стала вже сама наявність підпільних організацій і партизанських загонів, що діяли від імені радянського уряду, підвищуючи цим авторитет ВКП(б) та її керівництва в очах світової громадськості та слугуючи символом незламності більшовицького ладу;
- намагаючись повернути на свій бік селянство, партизани постійно проводили диверсії, які дискредитували місцеве населення і викликали терор із боку окупантів, унаслідок чого було знищено сотні сіл та десятки тисяч населення. У перший рік своєї діяльності партизани зробили найголовніше: застосовуючи насильство та залякування, вони зуміли прихилити селянство на свій бік. Уже на другий рік війни, навіть не поділяючи ідеалів боротьби

радянських партизанів, селянство стало надійним тилом та господарським резервом для «народних месників».

Припускаючись прорахунків ідеологічного та військового характеру на початковому етапі боротьби, у подальшому учасники руху Опору таки зуміли досягти найважливішого для них – внести елементи дезорганізації в тилову німецьку окупаційну політику.

Джерела та література:

1. Білоус О.П. До історії діяльності 1-го партизанського полку НКВС / О.П. Білоус // *Архіви України*. – 2013. – № 6. – С. 107 – 116.
2. Білоус О.П. Київський міський партизанський загін «Перемога або смерть»: історія формування, бойовий шлях, пам'ять / О.П. Білоус, В.І. Смірнова // *Військово-історичний меридіан*. – 2014. – № 4. – С. 93 – 104.
3. Гогун О.С. Сталінські командос. Українські партизанські формування, 1941 – 1944 рр. / перекл. Катерина Демчук. – К.: Наш формат, 2014. – 504 с.
4. ДАЧО. – Ф. Р-76. – Оп. 1. – Спр. 525: Статті та спогади учасників Великої Вітчизняної війни. – 128 арк.
5. Кентій А.В. Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні (1941 – 1944) / А.В. Кентій, В.С. Лозицький. – К.: Генеза, 2005. – 408 с.
6. *Комуніст*. – 1941. – 23 липня.
7. *Комуніст*. – 1941. – 10 вересня.
8. Курас І.Ф. Штаб непокоренних. Украинский штаб партизанского движения в годы Великой Отечественной войны / И.Ф. Курас, А.В. Кентий. – К.: Политиздат Украины, 1988. – 330 с.
9. Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине 1941 – 1944. В 2-х т. / В.Н. Немятый, Д.Ф. Григорович, В.А. Замлинский. – К.: Наукова думка, 1985. – Т. 2. – 399 с.
10. Непокоренная земля Киевская: Из истории всенародной борьбы в тылу врага 1941 – 1944 / Авт. коллектив: В.Н. Немятый (руководитель), Д.Г. Григорович, О.С. Кременчугская и др.; Редкол.: Л.И. Павленко (председатель) и др. – К.: Политиздат Украины, 1985. – 251 с.
11. Патриляк І.К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І.К. Патриляк, М.А. Боровик. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 590 с.
12. *Пролетарська правда*. – 1941. – 16 вересня.
13. Сольський Я.П. Круті дороги до Храму (автобіографічний нарис) / Я.П. Сольський. – К.: [б.в.], 2002. – 286 с.
14. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Документы и материалы. В трех томах. Т. 1.: Украинская ССР в первый период Великой Отечественной войны (22 июня 1941 г. – 18 ноября 1942 г.). – К.: Наукова думка. – 1980. – 520 с.
15. «...Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников...». Красные партизаны Украины, 1941 – 1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы / Авт.-сост.: Гогун А.С., Кентий А.В. – К.: Украинский издательский союз, 2006. – 430 с.
16. *Советская Украина*. – 1941. – 10 вересня.

17. *Старинов И.Г. Мины замедленного действия. Размышления партизана-диверсанта. – Книга вторая / И.Г. Старинов // Альманах «Вымпел». – 1999. – 382 с.*
18. *Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945. Сборник документов и материалов / Сост.: Л.Г. Довжинец, Л.А. Заика, И.А. Ильченко и др. – К.: Наукова думка, 1988. – 440 с.*
19. *Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941 – 1945 рр.): наук.-довід. вид. / Авт.-упоряд.: О.В. Бажан, А.В. Кентій, В.С. Лозицький та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2001. – 319 с.*
20. *Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр. У трьох томах. Т. 1.: Радянська Україна в період відбиття віроломного нападу фашистської Німеччини на СРСР і підготовки умов для корінного перелому у війні (червень 1941 р. – листопад 1942 р.). – К.: Політвидав України, 1967. – 558 с.*
21. *ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 149: Звіти розвідки і карти просування німецьких, італійських та угорських військ територією України. – 295 арк.*
22. *ЦДАВО України. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 112: Звіт керівництва загону про діяльність партизанського загону «Перемога або смерть», випуски газет загону, підтвердження очевидців про бойову діяльність партизанів. – 63 арк.*
23. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 22. – Спр. 62: Спецдонесення НКВС УРСР в ЦК КП(б)У про формування і бойові дії партизанських загонів у тилу противника. – 178 арк.*
24. *ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 189: Копії постанов ДКО, доповідних записок, звітів і довідок про бойову діяльність партизанських груп і партизанських загонів, що діяли в Україні в період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років. – 361 арк.*
25. *ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 4. – Спр. 17: Облікові справи загонів ім. В.І. Чапаєва Кам'янець-Подільської області, Полтавської області, Ворошиловградської області, Кіровоградської області, Київської області. – 66 арк.*
26. *ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 4. – Спр. 22: Облікові справи партизанських загонів Київської області, Полтавської області, Сталінської області. – 61 арк.*
27. *ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 4. – Спр. 35: Облікові справи партизанських загонів УШПР, Київської області, Ворошиловградської області, Кіровоградської області. – 27 арк.*
28. *ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 4. – Спр. 44: Облікові справи партизанських загонів Сумської області (командири – Бондаренко, Бородавка, С.П. Борци), ім. В.І. Чапаєва Вінницької області (командир – Г.П. Боднар), Ворошиловградської області (командири – С.Я. Борзило і Н.С. Борисов), Полтавської області (командир – А.М. Боровик), Харківської області Представництва УШПР при Військовій раді 3 Українського фронту (командир – М.К. Бородін), Кіровоградської області (командир – Т.М. Бочаров), Запорізької області (командир – Ф.Р. Бочаров). – 61 арк.*
29. *ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 4. – Спр. 141: Облікові справи партизанських загонів Полтавської області, Чернігівської області, Чехословацької партизанської бригади ім. Яна Гуса, Київської області, Харківської області, ім. Чапаєва Представництва УШПР при Військовій раді 1-го Українського фронту, Ворошиловградської області, Сталінської області, Запорізької області. – 89 арк.*
30. *ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 4. – Спр. 164: Облікові справи партизанських загонів № 17 Сталінської області Представництва УШПР при Військовій раді 3-го Українського фронту, Харківської області, Київської області, Ворошиловградської області, Полтавської області. – 94 арк.*
31. *ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 4. – Спр. 186: Облікові справи партизанських загонів Житомирської області, Київської області, Ворошиловградської області, Сумської області, Полтавської області, Сталінської області. – 48 арк.*

32. ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 4. – Спр. 311: Облікова справа партизанського загону під командуванням І.В. Свиридова, сформованого з особового складу бойового резерву НКВС УРСР м. Києва. – 10 арк.
33. ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 8. – Спр. 1: Директивні вказівки НКВС УРСР і листування з НКВС СРСР, РНК УРСР, обласними управліннями НКВС УРСР про організацію та бойову діяльність винищувальних батальйонів, посилення бойової та політичної підготовки особового складу та інших питань. Довідки і зведення оперативного штабу НКВС УРСР про хід формування, кількість, чисельний склад і озброєння винищувальних батальйонів УРСР, дислокації військових частин НКВС Київського округу. – 141 арк.
34. ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 8. – Спр. 5: Доповідні записки, довідки і зведення УНКВС УРСР по Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сталінській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Чернігівській і Чернівецькій областях про формування, чисельність, озброєння і бойову діяльність винищувальних батальйонів. – 191 арк.
35. ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 8. – Спр. 22: Доклади прибулих із тилу ворога партизанів В.Є. Альошина, Н.Є. Мерзлікіна і К.В. Романова про бойові дії партизанських загонів під командуванням Загорулька і Євтушенка на території Чернігівської області. – 47 арк.
36. ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 8. – Спр. 65: Бойовий наказ штабу Південно-Західного фронту, доповідні записки, довідки, рапорти робітників 4 Управління НКВС УРСР бійців і командирів 1 партизанського полку НКВС УРСР про бойові дії в тилу ворога. Вихідні і вхідні радіограми штабу Південно-Західного фронту, НКВС УРСР 1 партизанського полку НКВС УРСР. – 256 арк.
37. Чайковський А.С. Невідома війна (Партиз. рух в Україні 1941 – 1944 рр. мовою документів, очима історика) / А.С. Чайковський. – К.: Україна, 1994. – 255 с.
38. Черниговская областная партийная организация в годы Великой Отечественной войны / [Авт. кол.: Ф.М. Блоха, В.И. Власенко, В.К. Драгунов и др.]. – К.: Политиздат Украины, 1987. – 160 с.

© **Александр БИЛОУС**

СОЗДАНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОВЕТСКИХ ПАРТИЗАНСКИХ ФОРМИРОВАНИЙ УКРАИНЫ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ НЕМЕЦКО-СОВЕТСКОЙ ВОЙНЫ

Рассмотрена деятельность советских партизанских подразделений на начальном этапе немецко-советской войны. Освещены проблемы формирования партизанских отрядов и причины их малоэффективного сопротивления оккупантам, а также отношение гражданского населения к партизанам в первые месяцы противостояния. Реконструировано историю двух крупнейших отрядов, действовавших в указанный период.

Ключевые слова: советское партизанское движение, оборона Киева 1941, «Победа или смерть», 1-й партизанский полк НКВД.

© *Oleksandr BILOUS*

THE CREATION AND ACTIVITY OF THE SOVIET PARTISAN FORCES OF UKRAINE AT THE INITIAL STAGE OF THE GERMAN-SOVIET WAR

Activities of Soviet partisan units in the initial phase of the German-Soviet war. Deals with the difficulties of forming guerrilla groups and their causes ineffective resistance to invaders, and the ratio of civilians to the guerrillas in the first months of confrontation. Reconstructed the history of the two largest and most effective units that operated in the specified period.

Keywords: *Soviet guerrilla movement, the defense of Kyiv in 1941, “Victory or Death”, 1st Regiment NKVD partisan.*